

II. EDITORIAL

PE CÂT DE INTEMPESTIV, PE ATÂT DE INFLUENT...

„INCIDENTUL PROCEDURAL”

1. În exprimarea curentă, „incidentul” este un eveniment neprevăzut, a cărui apariție nu a fost anticipată sau, deși a fost prevăzută, nu a fost dorită în considerarea efectului dilatoriu ori dirimant pe care îl poate produce în cursul firesc al unei situații.

Ca regulă generală, „incidentul” are o conotație mai degrabă negativă, purtând în esența sa accepțiunea de întâmplare neașteptată ori de dificultate, generând o stare de disconfort, de greutate, de efort pentru contracararea efectelor acestuia.

2. Transpus în plan procesual, termenul „incident” semnifică o împrejurare care se produce în cursul unui proces și care poate avea diferite consecințe provizorii ori chiar definitive, în funcție de consistența sa. Astfel, pot fi împrejurări ce opresc temporar procedura, o amână, o complică, o restrâng sau o încetează definitiv. În plus, unele dintre acestea pot fi simple, iar altele complexe ținând cont de anvergura actelor și măsurilor pe care le implică și efectelor pe care le produc asupra derulării procedurii.

Într-un sens mai restrâns, prin „incident” se înțelege obiecția ridicată de una dintre părți în proces, obiecție ce poate căpăta felurite instrumentalizări.

3. De observat este faptul că, în lipsa unei definiri clare și concrete a sintagmei „incident procedural”, se generează destul de multă confuzie ori imprecizie în încercarea de descifrare a noimei acesteia, conducând chiar la suprapuneri de încadrări în procesul de calificare a unei anumite instituții.

Spre exemplu, alin. (1) al art. 124 C. pr. civ. prevede că *instanța competentă să judece cererea principală se va pronunța și asupra apărărilor și excepțiilor, în afara celor care constituie chestiuni prejudiciale și care, potrivit legii, sunt de competența exclusivă a altei instanțe*. Pentru ca alin. (2) al aceluiași text să vizeze în mod exclusiv „incidentele procedurale”, fără să le definească.

Așadar, o primă posibilă concluzie teoretică constă în necesitatea realizării unei separări stricte și formale între excepțiile procesuale/apărări și incidentele procedurale, dar și între excepțiile procesuale/apărări și chestiunile prejudiciale, deși între ultimele două categorii par să existe uneori chiar și suprapuneri, distincția fiind menită să realizeze o diferențiere necesară prin raportare la competența de soluționare a fiecăreia.

Cu referire, însă, la excepțiile procesuale *versus* incidentele procedurale, deși art. 124 C. pr. civ. pare a fi destul de rigid în categorisirea distinctă a acestora în paliere diferite (apărări *versus* incidente), se constată, totuși, posibila intersectare a celor două mecanisme și chiar absorbirea la nivel practic a excepțiilor în categoria generală a incidentelor, atunci când acestora din urmă li se recunoaște semnificația cea mai largă.

Excepțiile procesuale au natura juridică a unor apărări, însă pot fi calificate și drept „incidente procedurale” privite în sens larg, de vreme ce, ca efect al intervenirii lor, cursul procedurii se confruntă intempestiv, dilatoriu ori peremptoriu după caz, cu o împrejurare pe care părțile nu și-au dorit-o.

O discuție similară poate comporta și mecanismul de unificare a practicii judiciare constând în pronunțarea unei hotărâri prealabile pentru dezlegarea unei chestiuni de drept, eveniment cu potențial de influențare a cursului unei judecăți, încadrându-se, astfel, noțiunii generice de „incident procedural”.

Ca să nu mai amintim despre împrejurările ce se pot ivi pe parcursul unui litigiu ce vizează neconstituționalitatea, neconvenționalitatea ori necesitatea obținerii unei interpretări a dreptului Uniunii Europene, circumstanțe ce generează un potențial „incident procedural” prin efectul sesizării Curții Constituționale, Curții de Justiție a Uniunii Europene ori acordării prevalenței unor texte din Convenția europeană a drepturilor omului și înlăturării de la aplicare, în tot sau în parte, a unor texte din legislația românească, considerate a intra în conflict cu norma din Convenție.

Cu toate acestea, față de dihotomia ce pare a se desprinde din prevederile alin. (1) și (2) ale art. 124 C. pr. civ., urmează ca, în încercarea de definire a „incidentelor procedurale” să considerăm că acestea vizează orice posibil eveniment neprevăzut, neașteptat și nedorit de natură a influența sau schimba, uneori decisiv, cursul procedurii, exceptând apărările și excepțiile procesuale ce se circumscriu categoriei generice de apărări procesuale, specifice litigiului și posibil de anticipat de părți spre deosebire de incidentele procedurale a căror intervenire poate avea un element de imprevizibil.

4. Așadar, derularea procesului civil se concretizează în efectuarea diferitelor acte procesuale corespunzătoare fiecărei faze, ceea ce reprezintă desfășurarea normală a procesului, cu caracter de continuitate, cu parcurgerea etapelor strict necesare, în ordinea logică și firească a acestora.

Există, însă, și cazuri când procesul civil, datorită ivirii unor incidente, nu se desfășoară în mod normal, în sensul că fie nu parcurge toate fazele sau etapele sale, fie le parcurge cu întârziere ori, în alte situații, se finalizează fără a mai ajunge să se epuizeze în mod firesc.

De reținut că incidentele procedurale pot să apară în orice fază a procesului civil (judecata sau executarea silită), fie ca urmare a disponibilității procesuale a părților, fie în temeiul legii ori a dispoziției judecătorului. De asemenea, unele incidente procedurale vizează competența instanțelor, altele sunt circumscrise procedurii de judecată ori de executare silită, iar altele organizării judiciare, fiind, așadar, susceptibile de divizare după obiectul lor.

5. Din punct de vedere al reglementării procesual civile, se observă că art. 123-124 C. pr. civ. realizează o distincție clară, tehnică și riguroasă între incidentele procedurale și cererile incidentale.

Și, tot la nivel reglementar, Capitolul III din Titlul I al Cărtii a II-a a Codului de procedură civilă, intitulat „Unele incidente procedurale”, vizează atât acte procesuale de dispoziție ale părților: renunțarea la judecată și renunțarea la dreptul pretins, cât și împrejurări precum suspendarea procesului și perimarea cererii.

Deși o serie de alte incidente procedurale sunt reglementate de Codul de procedură civilă, ele nu au o denumire marginală care să orienteze interpretul înspre o atare calificare, însă, din ansamblul respectivelor instituții, se desprinde fără tăgadă natura acestora de împrejurări susceptibile de a amâna sau împiedica desfășurarea procesului, cum ar fi: conflictul de competență, cererea de trimitere a dosarului către o altă secție a aceleiași instanțe pentru necompetență funcțională, strămutarea, delegarea, prorogarea, abținerea și recuzarea, repunerea în termen, conexitatea, litispendența, amânarea judecării cauzei, perimarea, prescripția, tranzacția, achiesarea, contestația privind tergiversarea procesului, înlocuirea executorului judecătoresc, intervenția altor creditori, restrângerea executării, întoarcerea executării etc.

Tot astfel, se întâlnesc în procesul civil și incidente nereglementate sub acest calificativ și care privesc diferitele măsuri dispuse de instanță și cele care pot apărea cu ocazia executării lor, precum numirea experților, recuzarea acestora, refuzul înfățișării înscrisului, verificarea înscrisului, interdicția sau scutirea de a fi martor, incidente cu privire la nulitatea actelor de procedură etc.

6. Referitor la competența de soluționare a incidentelor procedurale, art. 124 alin. (2) C. pr. civ. prevede expres că incidentele procedurale sunt soluționate de instanța în fața căreia se invocă, în afară de cazurile în care legea prevede în mod expres altfel. Regula soluționării acestora de către instanța investită cu cererea principală își găsește rațiunea în necesitatea respectării principiului continuității completului de judecată, astfel de incidente având natura unor circumstanțe grefate pe litigiul principal și aflate în relație de dependență cu acesta.

Aptitudinea instanței de a rezolva incidentele procedurale ce se invocă în fața sa dă expresie „competenței sale funcționale”, fiind elemente circumscrise ori conexe raportului juridic principal dedus judecății.

Prin derogare de la regula menționată mai sus, există și incidente procedurale care se soluționează de alte instanțe, cum ar fi cererea de recuzare privind pe toți judecătorii de la o instanță judecătorească, cererile de strămutare a procesului civil, delegarea instanței, conflictul de competență, contestația privind tergiversarea procesului. Aceste ipoteze se circumscriu tocmai excepțiilor enunțate de legiuitor în partea finală a art. 124 alin. (2) C. pr. civ.

În faza executării silite, specificitatea acesteia face ca incidentele apărute în cursul procedurii execuționale să fie soluționate de instanța de executare, cu excepția celor date de lege în competența altor instanțe sau organe. Așadar, legiuitorul nu exclude posibilitatea exercitării de către anumite instanțe a unor atribuții jurisdicționale cu legătură sau cu incidență pentru faza executării silite care, însă, exced controlului judecătoresc clasic asupra procedurii execuționale cu care sunt investite de regulă instanțele de executare. Pot fi aduse ca exemplu: emiterea exequatur-ului, conflictele de competență între birourile executorilor judecătorești, încuviințarea executării provizorii, suspendarea executării provizorii, plângerea împotriva refuzului eliberării titlului executoriu, întoarcerea executării, contestația la titlu, cererea având ca obiect împărțirea bunurilor proprietate comună pe cote-părți sau în devălmășie.

7. În considerarea tuturor acestor specificități și circumstanțe, Revista Română de Jurisprudență dedică nr. 3/2022 tematicii generale și generoase a „Incidentelor procedurale în procesul civil”, în anul în care opera și personalitatea profesorului univ. dr. Viorel Mihai Ciobanu sunt omagiate, trecerea sa în lumea îngerilor constituind un incident pe cât de intempestiv, pe atât de influent și trist pentru cei care l-au admirat, apreciat și iubit.

Profesor univ. dr., judecător **Evelina Oprina**,
Director RRDJ

III. LAUDATIO

CONTRIBUȚIA PROFESORULUI VIOREL CIOBANU LA ELABORAREA METODOLOGIEI PROCEDURALE PENTRU AFLAREA ADEVĂRULUI¹

Prof. univ. dr. emerit **Valeriu Stoica**
Universitatea din București

Legea este garanția libertății, iar libertatea nu este posibilă fără adevăr. Iată de ce am ales să împărtășesc cu dumneavoastră câteva dintre gândurile despre opera științifică și pedagogică, despre activitatea de practician al dreptului și despre contribuția profesorului Viorel Ciobanu la reforma procedurii civile, incluzând elaborarea metodologiei procedurale pentru aflarea adevărului.

I

Deși s-au împlinit șase ani de la trecerea sa în eternitate, profesorul Viorel Mihai Ciobanu este tot mai prezent în comunitatea juridică prin opera pe care a lăsat-o ca moștenire. Evaluarea atentă a acestei opere consolidează ideea, configurată încă din timpul vieții autorului, că acesta a avut cea mai importantă contribuție în activitatea complexă și îndelungată având ca scop reforma procedurii civile în perioada postdecembristă, incluzând elaborarea metodologiei procedurale pentru aflarea adevărului.

Această afirmație are două temeuri principale.

Mai întâi, prin opera sa doctrinară, Viorel Mihai Ciobanu a prefigurat direcțiile reformei procedurii civile, înainte de împlinirea ei legislativă, și a explicat aceste direcții în comentariile normelor legale, care au realizat, în ansamblul lor, această reformă.

Anvergura științifică a concepției despre valorile și principiile care fundamentează procedura civilă și profunzimea înțelegerii conceptelor și noțiunilor care alcătuiesc structura teoretică și logică a acestui domeniu au fost anticipate încă din perioada anterioară anului 1989. Cele două volume ale lucrării *Drept procesual civil*, publicate la Tipografia Universității din București (vol. I, 1986; vol. II, 1988) au schimbat paradigma doctrinară de abordare a acestei ramuri de drept.

Format la școala marilor profesori Ilie Stoenescu și Savelly Zilberstein, cărora le-a rămas mereu fidel, Viorel Mihai Ciobanu a cercetat scrierile majore din perioada interbelică în domeniul procedurii civile, valorificând în mod special viziunea lui Eugen Herovanu despre această ramură de drept. Era pentru prima dată când, în știința procedurii civile, în contextul totalitar, s-a acordat atenția cuvenită bibliografiei interbelice și au fost construite punțile firești dintre diferitele generații de doctrinari. Având această bază solidă, lucrarea *Drept procesual civil* s-a eliberat de constrângerile

¹ În acest articol sunt utilizate idei și formulări din două texte redactate anterior, nepublicate încă.

ideologice ale epocii, oferind o imagine modernă, coerentă și atractivă a instituțiilor procedurii civile.

Vocația reformatoare a fost consolidată la câțiva ani după prăbușirea sistemului totalitar, prin publicarea lucrării *Tratat teoretic și practic de procedură civilă*, la Editura Național (vol. I, 1996; vol. II, 1997). Această lucrare a fost apoi nu doar sursa de inspirație, ci și modelul mai tuturor cursurilor și tratatelor scrise în această materie de diferiți autori, până la intrarea în vigoare a noului Cod de procedură civilă. Reintroducerea căii de atac a apelului, ca o doua judecată de fond, și reamenajarea recursului ca o cale extraordinară de atac, prin Legea nr. 59/1993 de modificare a Codului de procedură civilă, la elaborarea căreia profesorul Viorel Mihai Ciobanu a avut un rol important, au permis regândirea întregului sistem al procesului civil sub aspect doctrinar, cu o influență determinantă asupra practicii judiciare, confruntate intempestiv cu numeroase probleme generate de aplicarea noilor norme procedurale. Importanța acestui *Tratat* a fost sporită prin funcția sa formativă pentru numeroase promoții de studenți, de la toate facultățile de drept din țară. Conceptul de acțiune civilă, corelația dintre dreptul procesual la acțiune și dreptul material la acțiune, diferența dintre cererea de chemare în judecată și acțiunea civilă, elaborarea metodologiei procedurale pentru aflarea adevărului, explicațiile substanțiale privind apelul, recursul, executarea silită și procedurile speciale au rămas dobândite pentru teoria și practica dezvoltate ulterior în domeniul dreptului procesual civil. Pe deplin meritat, lucrarea a fost distinsă în anul 1997 de către Academia Română cu Premiul „Simion Bărnuțiu” și de către Asociația Juriștilor din România cu Premiul „Mihail Eliescu”.

Contribuțiile științifice realizate pe plan național au fost sintetizate în lucrarea *Civil procedure in România*, publicată la cea mai prestigioasă editură juridică din lume (Kluwer Law International, The Hague-London-Boston, 1997), în colecția *International Encyclopedia of Laws* și reeditată (în colaborare) în anul 2016. Este prima lucrare de acest gen prin care sistemul procesului civil din România a devenit accesibil tuturor celor interesați de o perspectivă de drept comparat în această materie.

În colaborare cu mentorul său, Savelly Zilberstein, profesorul Viorel Mihai Ciobanu a publicat în anul 2001 lucrarea *Tratat de executare silită*, la Editura Lumina. A fost încununată astfel seria cercetărilor anterioare ale celor doi autori în legătură cu etapa finală a procesului civil.

După adoptarea noului Cod de procedură civilă, a coordonat împreună cu Marian Nicolae cele mai pertinente comentarii ale acestui opus legislativ, publicate la Editura Universul Juridic, în anul 2016, sub denumirea *Noul Cod de procedură civilă, comentat și adnotat, Vol. I (art. 1-526) și Vol. II (art. 527-1.133)*. O imagine sintetică a problemelor teoretice și practice ridicate de acest opus legislativ a fost prezentată în lucrarea *Drept procesual civil*, elaborată în colaborare cu Traian Cornel Briciu și Claudiu Constantin Dinu, a doua ediție revăzută și adăugită de ultimii coautori, fiind publicată în anul 2018, la Editura Național.

Această succintă prezentare a celor mai importante contribuții doctrinare ale profesorului Viorel Mihail Ciobanu este relevantă pentru reforma procedurii civile în perioada postdecembristă, afirmație care poate fi mai bine înțeleasă dacă se ține seama de rolul hotărâtor pe care l-a avut în redactarea actelor normative prin care s-a înfăptuit această reformă.

Două acte normative, cruciale pentru reforma postdecembristă a vechiului Cod de procedură civilă, au purtat amprenta gândirii critice, în egală măsură deschisă către soluțiile clasice și către cele inovatoare, a profesorului Viorel Mihai Ciobanu. Legea nr. 59/1993, intrată în vigoare la 26 iulie 1993, a cuprins normele prin care a fost

reintrodusă calea de atac a apelului, ca a doua judecată de fond, și a fost remodelată calea de atac a recursului, cu caracter extraordinar. Apoi, prin O.U.G. nr. 138 din 14 septembrie 2000, au fost adoptate norme pentru modernizarea și creșterea eficienței procesului civil, incluzând reglementarea originală a cercetării produsului în cazul administrării probelor de către avocați, reglementare păstrată în actualul Cod de procedură civilă, într-o formă aproape identică. Chiar dacă acest ultim act normativ a fost modificat în anul următor, sacrificându-se în mod nejustificat unele dintre soluțiile propuse de Viorel Mihai Ciobanu și preluate în ordonanța menționată, soluțiile menținute au permis folosirea rațională a resurselor umane existente în sistemul instanțelor judecătorești.

Adevărata măsură a capacității reformatoare cu care a fost înzestrat profesorul Viorel Mihai Ciobanu a devenit evidentă odată cu adoptarea noului Cod de procedură civilă. Ca președinte al comisiei de redactare a acestui opus legislativ, a armonizat ideile și punctele de vedere prezentate de specialiști din mediul academic și din diferitele profesii juridice, a revizuit formularea fiecărui text normativ, a argumentat soluțiile agreeate în comisie în raporturile cu decidenții politici și a elaborat motivația celor mai importante instituții configurate în noul Cod de procedură civilă. Este regretabil că, după adoptarea și intrarea în vigoare a acestui Cod, unele dintre soluțiile a căror necesitate a fost justificată în mod strălucit de către profesorul Viorel Mihai Ciobanu au fost abandonate, fie ca urmare a unor decizii pronunțate de instanța de contencios constituțional, fie ca efect al unor inițiative legislative.

Dincolo de controversele din doctrină, de contradicțiile din practica judiciară, de unele decizii discutabile ale Curții Constituționale, noul Cod de procedură civilă și-a dovedit viabilitatea, fiind un temelie modern și rațional pentru desfășurarea echitabilă a procesului civil. Această constatare pune în lumină, o dată mai mult, poziția privilegiată pe care o are profesorul Viorel Mihai Ciobanu în comunitatea juridică din România, ca reformator al procesului civil.

Și dacă, prin această poziție profesională, el va rămâne în mod durabil în conștiința acestei comunități, iar operele sale vor fi mereu consultate cu folos de către teoreticienii și practicienii dreptului procesual civil, totuși omul Viorel Mihai Ciobanu ne va lipsi mereu, ca dascăl, ca șef de școală, ca apărător al valorilor și principiilor democrației constituționale și ca prieten.

Numeroase promoții de studenți au beneficiat de harul său pedagogic, în care erau îngemănate logica impecabilă, expresia lapidară, profunzimea explicațiilor și forța de seducție a prezenței sale. A contribuit astfel la consolidarea profesiilor juridice din România, mulți dintre studenții săi păstrând și continuând unele sau altele dintre aceste calități.

Școala de procedură civilă de la București este creația sa. Această școală îi cuprinde nu numai pe discipolii săi din lumea academică, ci și pe cei care, învățând împreună cu profesorul Viorel Mihai Ciobanu tainele cercetării științifice, au scris lucrări importante în domeniul procedurii civile. Totodată, a condus comunitatea academică a Facultății de Drept a Universității din București, ca decan, din anul 2000 până în anul 2008, cu mână de fier îmbrăcată în mânășă de catifea. În acea perioadă, a stimulat cercetarea științifică la toate disciplinele, a urmărit cu rigoare activitatea pedagogică, a gestionat în mod eficient resursele umane și materiale ale instituției și a creat un spirit de echipă demn de *Alma Mater*.

Fiind nouă ani judecător la Curtea Constituțională, începând de la înființarea acesteia, pe temeiul Legii fundamentale, a influențat în mod pozitiv multe dintre soluțiile instanței de contencios constituțional. A contribuit altfel la consolidarea sistemului democrației constituționale din România, într-o perioadă în care valorile și principiile

acestui sistem politic erau contestate, fie de către unele partide, fie de către unii ideologi din perioada totalitară. Mai mult, după ce nu a mai fost încorsetat de obligația de rezervă, aferentă funcției de judecător constituțional, ori de câte ori a observat derapajele clasei politice de la aceste valori și principii, și-a exprimat în mod exemplar atitudinea de apărare a democrației constituționale.

Cel mai mult ne lipsește prietenul Viorel Mihai Ciobanu. În anul universitar 1972/1973 eram student „boboc” la Facultatea de Drept din București, când, fără a-l cunoaște personal, am observat că era unul dintre liderii promoției care a absolvit studiile juridice în anul 1973. În anul universitar următor, și-a început cariera academică, în calitate de asistent al profesorului Savelly Zilberstein, conducând seminarele de procedură civilă, și al profesorului Ion Filipescu, conducând seminarele de dreptul familiei. În toamna anului 1973, l-am cunoscut direct, în luna de practică agricolă, obligatorie în acea vreme pentru toți studenții, nu numai pentru cei care urmau cursuri de agronomie. Bonomia, blândețea, atitudinea colocvială și spiritul de camaraderie de care a dat dovadă în acea împrejurare, au făcut suportabile condițiile, altfel precare, de la Pietroi, în Balta Ialomiței. În toamna anului 1974, când am început seminarele de dreptul familiei sub conducerea sa, i-am descoperit talentul de pedagog și pasiunea pentru drept, pe care le-a păstrat intacte de-a lungul întregii sale activități academice. Ulterior, când am devenit asistent al profesorului Constantin Stătescu, la disciplinele *drepturi reale și obligații*, am beneficiat nu numai de sprijinul colegial, ci și de prietenia lui Viorel Mihai Ciobanu, cu care m-a onorat până la trecerea sa în eternitate.

Generos și cald, mereu îndatoritor, a dăruit mereu sentimentul de prietenie care a făcut mai frumoasă lumea din jurul său.

II

În opera sa științifică și în activitatea de redactare a normelor juridice care configurează reforma procedurii civile în perioada postdecembristă, profesorul Viorel Mihai Ciobanu a fost preocupat de elaborarea metodologiei procedurale pentru aflarea adevărului, plecând de la principiile fundamentale în materie.

Căutarea și descoperirea adevărului sunt, în primul rând, elementele unui proces de cunoaștere. Orice proces judiciar este, în mod fundamental, un proces de cunoaștere. Dreptatea, indiferent care ar fi criteriile ei, nu poate fi înfăptuită decât în raport cu anumite fapte cunoscute ca urmare a cercetării judecătorești, prin admiterea, administrarea și interpretarea probelor. Dispozițiile legale procedurale, sunt rezultatul unei evoluții multimilenare, de alcătuire a unei metodologii de cunoaștere specifice procesului judiciar. Eficiența epistemică a acestei metodologii probatorii depinde însă nu doar de stăpânirea și corecta aplicare a regulilor procedurale, ci și de experiența intelectuală și de viață a judecătorilor. Profesorul Viorel Mihai Ciobanu a afirmat și a explicat importanța acestei metodologii probatorii, iar apoi a cizelat textele legale care conțin principiile și elementele tehnice ale acesteia.

Înțelegerea și aplicarea corectă a regulilor procedurale privind admiterea, administrarea și interpretarea probelor este esențială pentru aflarea adevărului în fiecare cauză supusă judecării. Aceste reguli procedurale, fie că este vorba de cele de principiu, fie că este vorba de cele de detaliu, formează un aparat epistemologic obligatoriu pentru judecător și fără de care nu ar fi posibilă stabilirea adevărului.

Profesorul Viorel Mihai Ciobanu a acordat atenția necesară pentru a limpezi conținutul și limitele rolului judecătorului în aflarea adevărului. În acest scop, fie a redactat, fie a revăzut în mod succesiv normele juridice care sintetizează obligația judecătorului

de a clarifica toate aspectele care alcătuiesc pretențiile și apărările părților, necesitatea de a identifica toate probele pentru dovedirea sau infirmarea acestor pretenții și apărări, pentru a preveni erorile judiciare. Fără a renunța niciun moment la independența și imparțialitatea sa, judecătorul este singurul conducător al procesului. În această calitate, el nu trebuie să se rezume la simpla înregistrare a cererilor părților, chiar dacă acestea, conform principiului disponibilității, stabilesc cadrul procesual al oricărei pricini. Respectarea acestui principiu de către judecător este compatibilă cu utilizarea tuturor mijloacelor legale pentru a desluși voința procesuală a părților și pentru a verifica măsura în care pretențiile, apărările și susținerile părților pot fi confirmate cu valoare de adevăr prin probe.

În mod consecvent, profesorul Viorel Mihai Ciobanu a precizat că judecătorul nu are dreptul să înlocuiască voința procesuală a părților cu propria sa voință, dar că acesta are atribuții ferme care contribuie atât la clarificarea cadrului procesual, cât și la administrarea tuturor probelor necesare pentru aflarea adevărului. Este motivul pentru care procedura civilă acordă judecătorului dreptul de a da sau de a restabili calificarea juridică a actelor și faptelor deduse judecății, chiar dacă, în absența cunoștințelor de specialitate, părțile le-au dat o altă denumire. Desigur, în exercitarea acestui drept, judecătorul are datoria să supună dezbaterii părților calificarea juridică propusă, pentru respectarea principiului contradictorialității. În plus, el nu se limitează la probele propuse de părți, putând să dispună administrarea oricărei probe, după ce necesitatea acesteia este pusă în discuția părților, chiar dacă acestea se împotrivesc. Exerциtându-și atribuțiile judiciare de conducere a procesului civil, judecătorul poate obliga partea care deține un anumit mijloc de probă să-l înfățișeze în instanță, fie la cererea celeilalte părți, fie din oficiu.

Pentru că metodologia procedurală de aflare a adevărului constituie un sistem coerent, profesorul Viorel Mihai Ciobanu a subliniat că îndeplinirea rolului judecătorului în aflarea adevărului este indisolubil legată de respectarea celorlalte principii fundamentale ale procesului civil, în special a dreptului la apărare și a exigențelor contradictorialității, oralității, nemijlocirii, publicității și continuității. Desigur, îndeplinirea acestui rol n-ar fi posibilă numai prin admiterea și administrarea probelor, fără o apreciere critică a acestora. Judecătorul este liber să analizeze și să aprecieze probele, atât în individualitatea lor, cât și în ansamblu, ținând seama de toate regulile procesuale relevante.

Contribuția profesorului Viorel Mihai Ciobanu la elaborarea metodologiei procedurale de aflare a adevărului poate fi înțeleasă în semnificațiile ei profunde prin raportare la două adagii: *res iudicata pro veritate accipitur* și *audiatur et altera pars*.

În *Digestele* lui Iustinian se regăsește adagiul *res iudicata pro veritate accipitur*. Deși datează din epoca clasică a dreptului roman, maxima a fost enunțată inițial doar cu aplicare într-un caz particular, pentru ca apoi, începând cu dreptul lui Iustinian și continuând până în zilele noastre, ea să aibă o aplicare generală în procedura civilă și în procedura penală. Chiar din formularea acestui adagiu rezultă că lucrul judecat își bazează autoritatea nu pe adevăr, ci pe o prezumție de adevăr. Ca orice raționament inductiv, prezumția de adevăr pe care se întemeiază autoritatea lucrului judecat a unei hotărâri judecătorești implică o concluzie care extinde elementele unor lucruri cunoscute la lucruri necunoscute. Se admite, pe temeiul unui asemenea raționament inductiv că, întrucât cele mai multe hotărâri judecătorești exprimă adevărul, este rezonabilă concluzia că toate hotărârile din această categorie sunt expresia adevărului. Acest procedeu logic realizează însă o deplasare de sens de la adevărul obiectiv la adevărul judiciar. Discuția este veche și se știe de multă vreme că statuările judecătorului

nu sunt întotdeauna chiar adevărul, dar chiar și în cazurile în care se îndepărtează de acesta țin totuși loc de adevăr.

Se mai știe tot din timpul romanilor că acceptarea acestui raționament inductiv, care implică prin el însuși posibilitatea existenței unor situații în care adevărul judiciar nu coincide cu adevărul obiectiv, este întemeiată nu numai pe forța lui logică, ci și pe un considerent de interes public. Într-adevăr, funcția justiției de a realiza și de a menține ordinea cetății nu s-ar putea exercita în mod eficient dacă hotărârile judecătorești nu s-ar bucura de autoritate de lucru judecat, adică dacă nu s-ar considera că ele trebuie să fie apreciate ca expresie a adevărului sau, cel puțin, ca și cum ar fi expresia adevărului: *pro utilitate publica rebus iudicatis stare conveniat*. În această formulă latină regăsim rațiunea pentru care se poate accepta faptul că nu întotdeauna adevărul judiciar coincide cu adevărul obiectiv.

Astfel înțeles și justificat, adagiul *res iudicata pro veritate accipitur* dă seama, în egală măsură, de forța și de vulnerabilitatea justiției. Pe de o parte, justiția are forța de a impune adevărul judiciar chiar dacă sfera lui nu se suprapune cu sfera adevărului obiectiv. Pe de altă parte, există o limită a toleranței oricărei societăți față de neadevăr. Când apare și crește clivajul dintre reprezentarea pe care societatea o are despre adevăr și modul în care justiția exprimă adevărul prin hotărârile ei, justificarea logică și socială a adagiului *res iudicata pro veritate accipitur* își pierde treptat din consistență, iar credibilitatea justiției se diminuează până la contestare.

Două restricții se conturează în contextul acestor considerații. Mai întâi, într-o situație ideală, sfera adevărului judiciar ar trebui să coincidă cu sfera adevărului obiectiv; în mod excepțional, sunt tolerabile neconcordanțele dintre adevărul judiciar și adevărul obiectiv; caracterul lor excepțional înseamnă însă că asemenea cazuri trebuie să fie cât mai puține; organizarea procesului judiciar în mai multe etape și sistemul căilor de atac, inclusiv al celor extraordinare, constituie remediile procedurale pentru restrângerea numărului acestor cazuri la minimul posibil. În al doilea rând, adevărul judiciar trebuie să fie în concordanță cu reprezentarea pe care societatea o are despre adevăr; restricția trebuie să fie înțeleasă însă nu numai ca un efort de acomodare a justiției la reprezentarea despre adevăr a societății, ci și ca un efort pedagogic neobosit prin care justiția formează și consolidează spiritul de adevăr al societății. Aceste două restricții pot fi respectate dacă judecătorii au capacitatea epistemică și virtutea morală de a căuta și de a descoperi adevărul.

În concepția profesorului Viorel Mihai Ciobanu, principiile și regulile care alcătuiesc metodologia procedurală de aflare a adevărului își găsesc un numitor comun în adagiul *audiatur et altera pars*. Regula este de bun simț, astfel încât originea ei nu este în vreun text al unui jurisconsult roman, ci în piesele de teatru ale antichității, cum sunt *Eumenidele* de Eschil și *Medeea* de Seneca. De cele mai multe ori, adevărul are fațete multiple. Situația de fapt dedusă judecății în orice proces nu poate fi stabilită dintr-o perspectivă unilaterală. Înțelepciunea judecătorului presupune situarea în aceste perspective multiple, pentru ca, în final, propria sa perspectivă să ofere o sinteză convingătoare ca expresie a adevărului faptelor.

Fie la catedră, fie în opera sa scrisă, fie în intervențiile publice (puține, dar convingătoare), profesorul Viorel Mihai Ciobanu a insistat asupra ideii că această sinteză trebuie să fie rezultatul întregii cercetări judecătorești, iar nu opinia judecătorului formată înainte de administrarea nemijlocită a probelor. De multe ori, tocmai seriozitatea și hărnicia judecătorului care studiază temeinic dosarul înainte de a intra în ședința de judecată s-ar putea transforma în obstacole care împiedică aflarea adevărului. Acest studiu al dosarului înainte de dezbaterile contradictorii din ședința de judecată nu

trebuie să se transforme într-o prejudecare a procesului. Receptivitatea judecătorului trebuie să rămână mereu proaspătă față de susținerile, argumentele și probele propuse de părți. Soluția procesului este concluzia finală a cercetării judecătorești, iar nu prejudecarea *in limine litis*.

În concepția profesorului Viorel Mihai Ciobanu, adevărul nu este însă doar o valoare epistemică, ci și una morală. Aflarea adevărului este dependentă nu numai de eficiența ansamblului de procedee și tehnici cognitive, fie ele juridice sau complementare, ci și de fidelitatea judecătorului față de valoarea morală a adevărului. Această obligație specifică de fidelitate este impusă judecătorului prin norme constituționale și prin norme procedurale fundamentate pe adevăr ca valoare morală. Independența și inamovibilitatea judecătorului sunt principii constituționale care apără judecătorul de orice influențe și presiuni, mai ales de cele politice. La adăpostul acestor garanții constituționale, adevărul, ca valoare morală, nu mai are de întâmpinat decât vulnerabilitățile proprii ale conștiinței judecătorului. *Dimensiunea morală* a adevărului impune *virtutea morală* a judecătorului fără de care, oricât de complexă și eficientă ar fi metodologia epistemică, nu ar exista voința puternică pentru stabilirea corectă a faptelor deduse judecății. Incompatibilitatea, abținerea, recuzarea și strămutarea sunt instituții procesuale care pot fi folosite de judecător sau de părți, după caz, pentru a asigura obiectivitatea și imparțialitatea soluționării oricărei pricini. Mai presus de aceste instituții procesuale trebuie să se afle însă virtutea morală a judecătorului, cea mai importantă lumină care călăuzește calea către adevăr. Numai în lumina virtuții morale a judecătorului metodele și procedeele cognitive sunt eficiente și se reduce riscul săvârșirii erorilor judiciare.

Asociind capacitatea epistemică și virtutea morală, judecătorul poate respecta cele două restricții care păstrează justificarea logică și socială a adagiului *res iudicata pro veritate accipitur*. Numai prin această asociere justiția se poate apropia de situația ideală în care sfera adevărului judiciar coincide cu sfera adevărului obiectiv, iar reprezentarea pe care societatea o are la un moment dat despre adevăr se apropie și ea cât mai mult de adevărul obiectiv.

Contribuția profesorului Viorel Mihai Ciobanu la elaborarea metodologiei procedurale de aflare a adevărului este lumina care călăuzește activitatea judecătorilor. În condițiile democrației constituționale judecătorul se află într-o poziție privilegiată. El poate căuta și stabili adevărul fără a deveni el însuși o victimă. Întotdeauna căutarea adevărului este un act de libertate. De multe ori, de-a lungul istoriei, libertatea a fost posibilă numai prin sacrificiul suprem, iar martirii au luminat prin libertatea lor calea către adevăr. Din fericire, în regimul politic al democrației constituționale nu mai este nevoie să fii martir pentru a fi liber. Căutând și descoperind adevărul, judecătorul își pune în lucru propria libertate și contribuie la asigurarea libertății celorlalți. Gradul de libertate al comunității este direct proporțional cu gradul de adevăr.

IV. ARGUMENTUM

DESPRE O ALTĂ ȘCOALĂ: DECLIN SAU TRANSFORMARE A OMULUI?

Prof. univ. dr. **Claudia Ana Moarcăș**
Lector univ. dr. **Manole Ciprian Popa**
Facultatea de Drept, Universitatea din București

*“Would you tell me, please, which way I ought to go from here?”
“That depends a good deal on where you want to get to,” said the Cat.
“I don’t much care where –” said Alice.
“Then it doesn’t matter which way you go,” said the Cat.
“– so long as I get SOMEWHERE,” Alice added as an explanation.
“Oh, you’re sure to do that,” said the Cat, “if you only walk long enough”¹.
Lewis Carroll, *Alice’s Adventures in Wonderland**

About another school: human decline or transformation?

Abstract

In the following pages we aim to address aspects of the state of play of the university as it is here and elsewhere, to place the human being in the focus of the defining stage that higher education is in its becoming, and to introduce proposals that are meant to resuscitate the work of our institution, to create the true juridical culture and fulfil its purpose in the social complex where it belongs in relation to the Law. The debate or, at least, the individual reflection that we consider natural and necessary on the school must, in our opinion, overcome false dilemmas such as: “what are the fundamental disciplines?” or “should Romanian legal education be inspired from abroad or adapted to the requirements of the single labor market?”.

Keywords: legal education; labor market; educational offer; human being

I. Argumentum

Când Alice s-a rostogolit în vizuina de iepure, a ajuns într-o lume ciudată, illogică și răsturnată, în care, adesea, lucrurile erau opusul a ceea ce le numim și a ceea ce ne așteptăm să fie. Vă sună cunoscut? Să fi căzut și învățământul juridic în aceeași vizuină,

¹ „Vrei să-mi spui, te rog, ce drum trebuie să iau ca să plec de aici?” „Asta depinde în mare măsură de locul unde vrei să ajungi”, i-a răspuns Pisica. „Nu prea îmi pasă unde...” „Atunci nu are importanță ce drum iei”. „... atâta timp cât ajung undeva”, a precizat Alice, în chip de explicație. „A, vei ajunge cu siguranță undeva, dacă ai să mergi îndeajuns”, a lămurit-o Pisica. (L. Carroll, *Alice în Țara Minunilor*, trad. Antoaneta Ralian, Ed. Humanitas, București, 2016, p. 69).